

CEEBAHA CAQLIGA
W.Q. Cabdullaahi M. Cawsey
June 22, 2014

Muddo laga joogo shan sanno, waxaan aqristayaasha WardheerNews la wadaagay maqaal aad u faafey oo la magac baxay [Naxariista Caqliga](#). Waqtigaas aan qorayay maqaalka waxaan la mid ahaa mucaashaq jaceyl barad ah oo ku ashqaraaray quruxda, wanaagga iyo hufnaanta gabar ay isku cusub yihiin oo kale, marka la fiiriyo sidii aan ula dhacay cududda iyo cuddoonida uu caqligu u leeyahay nolosha aadanaha.

Waxaan ku baraarugay in la gaarey waqtigii aan tilmaami lahaa ceebaha caqliga mar haddii laga soo gudbay maalmihii aniga iyo caqliga aan ku tabbinay shukaansiga iyo is xod-xodashada una gudubnay waqti qaangaar ah oo la mid ah midka ay wada qaataan lamaanaha isku raaga ee isku noqda muraayad oo kale si midba midka kale uga dhex arko dhaliilaha u gaarka ah.

Caqliga oo la caashaqo, waxaa laga dhexlaa guul iyo gobannimo aan qoraal sidan u kooban looga sheekayn karin. Guusha ugu weyn ee mudan in la tilmamao ayaa ah in noloshaada aad ku dabaraysid garasho soofeysan oo si sahlan u xallisa arrimaha isku gudban ee nolosha la soo darsa. Waayoaragnimada caadiga ah waxaan ku ognahay in caashaq walba laga dhexlo xorriyad darro gooni ah marka la fiiriyo arrimaha kugu seegaya jaceylka ku indho tiray! Sidaa si la mid ah, caqliga oo la caashaqo waxaa kugu dhaafaya qaar ka mid ah dhadhanada kala duwan ee nolosha kuwaasoo garashada madaxa banaan aan lagu dhadhamin karin.

Marka aad daacad u noqotid caqliga waxaad abaal-gud ahaan u helaysa awood dhanka garashada ah oo yaab leh oo kugu bixisa mararka qaar in aad quursatid dadka caqliga aan isku dhiibin sidaadoo kale. Awoodda noocan ah ee garashda caqliga laga dhaxlo waxaa tusaale loogu soo qaadan karaa litaalka labaan jir caafimaad qaba u adeegsan karo ku durdurinta oday waayeel ah oo matoobo ku tukubaya. Marwalba oo aad murantaan dad aan ku fiicnayn adeegsida awoodda maskaxda waxaad ku raaxaysanaysaa guulaha aad ka gaartid doodaha doqomadu ay soo abaabuleen.

Inta lagu guda jiro dooddaha noocaas ah, caqliga wuxuu ku hilmaamsiinayaa in doqomadu yihiin quruxda iyo sirta farxadda nolosha oo dhan. Hilmaamka noocan ah ayaa ah ceebta ugu weyn ee laga dhaxlo adeegsiga caqliga.

Dhaliishan caqligu uu leeyahay waxaa igu baraarujiyay nin suufi ah oo badweynta cibaadada iyo marqaanka si fiican u dhex dabaashey. Suufigaas wuxuu ka mid ahaa xerta

taabacsan shiikh awliyo ah oo karaamadiisa garashada caadiga ah aan lagu fahmi karin. Dood iyo muran aan u adeegsaday garashada-qallalan “Intellect” kadib, Suufigaas caabidka ah wuxuu ila wadaagey xaqiiqadii ugu horreysay ee igu bixisa in aan u kuur galo dhaliilaha garashada qallalan ee meelaha aan la wareegayay.

Dood dheer ka dib, suufigii wuxuu i weydiiyay su’aal sidan ah “Waligaa ma dareentay oo ma la faqday beerkaaga, wadnahaaga, calooshaada iyo xubnaha kale ee uur ku-jirka ah? Maya ayaan ugu jawaabey anigoo la yaaban dhanka uu ila aaday suufiga marqaansan. Inta uu aamusay ayuu yiri, “Adeer madaxaaga ayaad maxbuus ku tahay, ee min fadlak ka soo daadag madaxa oo dareen nolosha adigoo ka dhulbilaabaya u kuurgalidda iyo barashada xubnahaaga uurkujirka ah si aad nolosha u dhadhamisid!”

Taladii suufigaas dhulka kama aanan qaadin waayo waxaan u arkayey miskiin isku dhiibay dareenada kala duwan ee xubnaha jirka la soo gudboonaada. Dhanka kale. hadalka wadaadkaas wuxuu iigala saameyn badnaa boqollaal wacdi iyo qoraallo diini ah oo aan dhageystay ama aan aqriyay intii aan noolaa.

Muddo badan oo aan si fiican u dhex wareegay xaafadaha kala duwan ee caqligu daganyahay sida Falsafadda, Cilmi-nafsiga, Cilmiga –Bulshada, Taariikhda, iyo xaafado kale oo badan, waxaan ku baraarugay labo qoddob oo caqliga ka dhigaya maxbuus aan nasiibsana dhadhaminta quruxda iyo farxadda nolosha sida uu sheegay suufigii caabidka ahaa. Labadan qoddob waxay kala yihiin “**Waqtiga iyo Magacyada.**” Waana qodobada ay ka farcamaan dhammaan ceebaha kala duwan ee caqliga u gaarka ah.

Caqligu wuxuu hal-abuuray “Waqtiga iyo Magacyada” oo ah labo khaanadood oo kala duwan si nolosha loogu dabbaro garasho iyo aqoon isku dheelitiran. Nasiib darro labadan khaanadood ee awoodda maskaxda lagu halabuuray waxay sababeen in qofka garashada adeegsadaa uu nolosha ku seego waxyaabo badan oo hareerihisa ka dhacaya oo dhadhan gaar ah leh. Kuwaas oo ka baxsan Magacyada kala duwan iyo Waqtigayada kala fog ee caqligu badanaa dhex wareego.

Waa badweyn ballaaran sida cilmiga Fiisikiska u sharraxo adeegsiga waqtiga iyo hawada-maran “Time and Space.” Balse qoraalka oo kooban dartiis waxaan ku kaaftomeynaa unugyada waqtiga ee dadka caadiga ah isticmaalaan si aan u muujinno maxbuusnimada garashada. Waxaan ognahay in dadku khaanadda waqtiga u qaybiyaan saddex nooc oo kala ah: tagto, timaado iyo waqti markaas taagan.

Inta badan caqliga dadku wuxuu ku tabiyaa xasuusta waqtigii tagey iyo qorsheynta waayaha soo socda. Qorsheynta timaaddada iyo xasuusta waayihii tagey waa arrimo farsamo aan looga fursanayn maareeynta nolosha caadiga ah. Balse caqligu wuxuu hilmaamaa ku mashquullidda tagtada iyo timaaddada in aan lagu dhadhamin karin nuxurka iyo farxadda nolosha “the essence of life” Irrida kaliya ee laga gali karo quruxda iyo farxadda noloshu waa in aan lagu mashquulin wixii dhacay waqti hore ama lagu talax tagin qorsheyn waxa dhici doona mustaqbalka.

In lagu baraarugo waqtiga iyo goobta la joogo markaas, ka dibna la dhadhansado dheef iyo dhibaato wixii hareerahaaga ka dhacaya, ayaa ah waddada keliya ee loo mari karo quruxda iyo farxadda nolosha. Badanaa caqliga qaangaarka ah ma jecla ku nagaanshaha daqiiqadda markaas taagan, waayo wuxuu dareemaa ciriiri iyo culys aan la qiyaasi karin. Haddii garashadu aysan ku mashquulin wixii dhacay iyo arrimaha dhici doona, qofku wuxuu noqonayaa noole caadi ah oo aan waxba kaga duwaneyn nafleyda kale ee nolosha ay wadaagaan. Caqligu ma qaadan karo xaqiiqada nolosha ee ka muuqata waqtiga taagan oo ah dareemidda nolosha dhabta ah.

Si looga baxsado waqtiga la joogo, caqligu wuxuu ku masqhuulaa ka faalleynta wixii dhacay taariikhii hore iyo odorasidda waxa dhici doona maalmaha ama daqiiqadaha nagu soo aadan. Halkaas waxaa ka abuurma xasuusta xanuunka badan ama walwelka micno darrada ah ee dadka u diiday in ay nolosha dhadhamiyaan.

Waqtiga oo ah farsamo lagu furdaamiyo nolosha oo ah halabuur laga soo dhiraandhiriyay garashada, ayaa ah dabinka badanaa uu caqliga dadka ku habsaamo. Tusaale ahaan waxaad arkeysaa Soomaali badan oo waqtiga markaas la joogo ku tabiya ka shekeynta taariikhda malawaallka ah ee qabillkooga ama waxa ay ka damacsanyihiin siyaasadda Soomaaliya mustaqbalka haddii ay yihiin reer qansax .

Sidoo kale waxaad maqlaysaa muxaadarooyin badan oo diini ah oo ku saabsan waxa dhici doona qiyaamaha ama rafaadka nagu soo aadan maalinta uu iman doono Dijaal cawar oo ah nin sheekadiisa iyo shaqsiyaddiisuba aan macno buuran ugu fadhinin waqtiga taagan! Labadan tusaale iyo kuwo kale oo ciiddaa ka badan waxay caqabad ku yihiin Soomaali badan oo aan ka mid ahay in dhadhaminta nolosha ay ka habsaamaan ka dibna buuqa madaxooda ka socda maxbuus ku noqdaan sida uu ka digay suufigii caabidka ahaa ee aan sheekaysannay.

Magacyada kala duwan sida caddaan, madow, xumaan, samaan, guul, guur, diin, qabyaalad, ribo, ganaax, riddo, muslim, shiico, cilmaani, barwaaqo, madexweyne, baarlamaan, waddani, gaal, laangaab, midgaan iyo qaar kaloo badan, ayaa waxay ka midyihiin magacyada laga heli karo luqad walba. Badanaa magacyada noolaha, walxaha goobaha, aragtiyooyinka, ayaa ah khaanad uu caqligu ku keydiyo arrimo badan si loo furdaamiyo muuqaallada kala duwan ee badanaa isku badbadela nolosha.

Ceebta ugu daran ee caqliga, ayaa ah in magacyadii loo hal-abuuray arrimo farsamo iyo ka tilmaan qaadashada nolosha in garashada looga mashquuliyo dhadhaminta quruxda iyo farxadda nolosha “ the essence of life” ayadoo la aaminayo in ay yihiin run biyo kama dhibcaan ah. Sida loo badan yahay dadku waxay maxaabiis u yihiin magacyo ay maqleen ama ka dhaxleen dhaqankooda ayagoo kartida caqligooda galiya sidii magacyadaas loo difaaci lahaa ama loo xaqiijin lahaa.

Nolosha dhabta ah ee jirta iyo magacyada luqadaha lagu hal-abuuray waxaa u dhaxeeya masaafu weyn oo caqliga caadiga ah goyn karin. Si loo gaaro gunta hoose ee nolosha oo ah halka farxadda dhabta iyo quruxda nolosha ceegaagto, waxaa lagama maarmaan ah in sida dharka la iskaga siibo magacyada caqligu uu ka dhexlay dhaqanka uu ka soo jeedo markaas.

Waa qoddobka uu fahmey suufigii marqaansanaa. Suufigu wuxuu fahmey in qofkii maxbuus ku noqda guuxa maskaxdiisa ka yeeraya in uu ku mashquullo sarrifidda iyo kala baandheynta magacyo uu hawada ka maqlay ka dibna iska caleemo saarto midka mid ah fasiraaddaha laga bixiyo magacyadaas. Waqtigii aan la murmayay suufiga waxaan dabo ordayay magacyo falsafadaysan oo aan nolosha dhabta ah saameyn ku lahayn. Nasiib wanaag waddaadkaas duceysan wuxuu si dhibyar ii tusay in ay jirto nolol ka qaro weyn falsafad qallalan oo awliyada ilaahay lagu harowsado!

Haddii qof walba hakad galiyo guuxa joogtada ah ee madaxiisa ka yeeraya, ka dibna neefsado asagoo si feejignaan ah ugu kuurgalaya garaaca wadnihiisa, dareenka xubnaha uurkujirka ah iyo waxa hareerihisa ka dhacaya, wuxuu garan karaa in ay jirto nolol dhab ah oo ka baaxad weyn magacyada iyo waqtiga caqliga seejiyay dhadhaminta farxadda iyo quruxda nolosha.

Qofkii ku guuleysta in baraarug uu muujiyo daqiiqadda markaas taagan asagoo ka tallaabsanaya magacyada caqligiisa ka guuxaya wuxuu si dhib yar ku ogaanayaa in noolaha oo dhan iyo dhammaan dadku isku yihiin xigto iyo xigaallo aan kala maarmin. Wuxuu ogaanayaa in geedaha, cayayaanka, duurjoogta, bulshadiisa, dadka ay dalka ama deegaanka wadaagaan iyo dhammaan bulshaweynta caalamku yihiin silsilad nololeed xiriirsan oo midba midka kale uusan uga maarnin noloshiisa gaarka ah. Waa markaas marka ay suurta gal tahay in aad farxadda iyo quruxda nolosa aad dareentid.

Nasiib darro caqliga aynu dadka ku nahay arrintan wey ku adagtay waayo waa hab ka duwan qaabkii caqliga loo soo barbaariyay. Dhaqan kasta wuxuu caqliga dadkiisa ku shubaa magacyo ciidaa ka badan oo aan ka tarjumenynin nolosha dhabta ah. Arrintan waxay sababtey in caqliyada ka soo kala jeeda dhaqannada kala duwan ee adduunka ka jira in ay isku noqdaan cadow ayagoo isku hirdiyaya magacyo kala duwan iyo waqtiyo ka baxsan daqiiqadda markaas la joogo. Tusaale ahaan, Soomaalida waxaa kala dilay magacyada kala duwan ee qabiillada la iskugu yeero. Caqliga Soomaaliga ah wuxuu kumashquulsan yahay magaca qabiilkiisa iyo sida uu mustaqbalka qabiilkiisa, gaar ahaan jufadiisa sedbursiyo iyo magac weyn ugu soo jiidi lahaa.

Dhanka kale, waxaa jira dad Soomaaliyeed oo isku arka in ay wax barten, sidaa daraadeedna ay ka ilbaxsan yihiin Maryooleyda kale ee magacyada qabiilka meelaha la wareega. Soomaalida ilbaxda ah waxaysan ogeyn in aysan ka badbaadin ceebaha caqliga waayo qudhoda magacyo iyo waqtiyo kale ayay ku mashquulsan yihiin.

Intooda badan waxay u qaybsan yihiin dad ku kala mashquulsan sidii loo hirgalin lahaa magacyo ay ka midyihiin “ Islaamka Siyaasadeysan, Dimuqoraadiyad, Faafinta aqoonta qallalan” Academia” Xuquuqda insaanka, , Nidaamm Federaal ah iyo la dagaalanka gudniinka hablaha (FGM). Magacyadan marka loo kuurgalo ma ahan wax ka tarjumaya nolosha dhabta ah ee Soomaalida. Sidaa daraadeed ragga iyo dumarka ilbaxa ah waa in ay qaataan talada Suufigii marqaansanaa ayagoo ka soo dagaya guuxa madaxooda ka socda si ay u dhadhamiyaan nolosha hareerahooda ka socota.

Caqliga dadka isku heer ma ahan. Dadka intiisa badan waxay ku garasho yihiin idaha oo hadba meeshii loo didiyo ayay iskaga yaaacaan. Waxaana ku adeegta dad faro ku tiris ah oo awoodda caqliga ku baraarugay. Kuwan dadka ku adeegta ee garashada sare leh waxay u badan yihiin kooxo manaxayaal ah oo shacabka ku wareeriya hadba magacyo been ah iyo ballan-qaad ku aaddan waqtiyo kala duwan. Kooxdan shacabka sida damiirla'aanta ah ugu baarta awoodda caqliga waxay u badanyihiin siyaasiyiinta iyo wadaaddada. Waxaa jira koox daacad ah oo awoodda caqliga ku baraarugey oo badanaa ku mashquulsan in ay halabuuraan magacyo cusub si waqtiga soo socda looga baxo dhibka hadda taagan. Kooxdan waxaa ka mid ah halabuurka suugaanta sare iyo faylasuufyada oo badanaa geeska Afrika laangaab ku ah .

Intaas marka laga soo tago, waxa jira rag iyo dumar dhif iyo naadir ah oo ka tallaabsaday caqliga una banbaxay barxadda ka danbeysa darbiga garashada caadiga ah. Kooxdan waxaa ka mid ah suufigii igu baraarujiyay ceebaha caqliga. Waa koox fahantay in farxadda iyo quruxda nolosha aan looga mashquulin magacyo iyo waqtiyo kooban. Waxay ogaadeen in daqiiqadda markaas taagan ay ka muhiimsantahay malaayiintii sanno ee la soo noolaa. Waxay kaloo xaqiiqsadeen muhiimadda ay leedahay ukuurgalidda silsiladda nololeed ee xiriirsan ee isku xiraysa dhammaan nafleyda oo idil. Baraarugan wuxuu qalbigooda ku beeray naxariis iyo jaceyl ballaaran oo u saamaxday in si dhib yar ay ku dhadhamiyaan farxadda iyo quruxda nolosha.

Raggan iyo dumarkan uma lug xirna koox ama xaafad gaar ah. Waxay la faqaan oo la sheekaysataan dhamaan awoodaha muuqda iyo awoodaha dhuumaaleysta. Muuqaal ahaan waa dad caadi ah oo laga yaabo in mararka qaar lagu qaldamo. Waxay waqti badan ku tabiyaan khalaawo loo kaalmeystay goob cidlo ah si ay u dhex dabaashaan badweynta nolosha. Marka ay dhex dabaalanayaan badweynta nolosha waxay arkaan mucjisooyin iyo karaamooyin caqliga caadiga ah uusan qiyaasi karin. Qaarkood waxaa la tusaa ayagoo quraanjo ah, halka qaar kalena la tuso ayago xiddigaha iyo meerayaasha ku guuraya. Nin raggan ka mid ah oo la dhihi jiray Jalaludiin Ruumi, ayaa mar uu la yaabey badweynta uu dhexdabaalanyo wuxuu yiri” Ma tihid dhibic biyo ah oo badweyn ku jirta, waxaad tahay badweyn ku dhex jirta dhibic biyo ah!”

Garashada madaxa bannaan, ayaa ah waddada kaliya ee loo mari karo naxariista caqliga. Haddii adigoon cidna u lug xirnayn aad garashada ka baarbaartid farsamo lagu furdaamiyo arrimaha murugsan ee nolosha, waxaa hubanti ah in aad gaareysid guul iyo gobannimo loo aayo. Sidoo kale markasta oo aad ku baraarugtid ceebaha caqliga waxaad

ka tallabeysaa darbiga ama xayndaabka caqliga oo aan ku soo sheegnay in yihiin
“Waqtiga iyo Magacyada” adigoo fursad u helaya in aad si dhib yar uga mid noqotid
silsillada nololeed ee xiriirsan ee kugu xiraysa dareemidda farxadda iyo quruxda
noloshu.

W/Q. Cabdullaahi M. Cawsey
Somali Think Tank
Email: sthinkank@gmail.com